

TẾT CỦA NGƯỜI KHMER NAM BỘ

HỨA SA NI*

Nhau hết các dân tộc trên thế giới đều có những ngày tết của riêng mình, với những hình thức tổ chức khác nhau và lý giải về nguồn gốc hình thành cũng khác nhau tùy thuộc vào quan niệm, phong tục tập quán. Ở người Khmer Nam Bộ, hàng năm đều tổ chức ngày tết cổ truyền của mình, mà người khmer gọi là "Bon-Chôl-chnăm-thmây". Theo cách giải thích của các vị A-cha Khmer, người Khmer tổ chức lễ vào năm mới nhằm bày tỏ lòng biết ơn của mình đối với tổ tiên, những người có công trong cộng đồng, là dịp để mọi người sắm lễ vật dâng cúng chư thần, những người đã khuất, là cơ hội để báo hiếu đến bậc sinh thành..., qua đó cầu mong những điều tốt đẹp nhất đến với cuộc sống.

Như vậy, ý nghĩa đón tết của người Khmer cũng chẳng khác gì ý nghĩa ngày tết cổ truyền của các tộc người khác, tuy cách tổ chức và tập tục có khác nhau. Song, vì người Khmer là tộc người theo đạo Phật, coi ngôi chùa như một trung tâm sinh hoạt văn hóa của cộng đồng, do vậy mà ngoài một số lễ nghi được tổ chức tại từng nhà, phần lớn bà con đều tập trung tại chùa để thực hiện các nghi thức, nghi lễ và cùng sinh hoạt vui chơi giải trí tại đó. Vì thế, trước thời điểm của những ngày tết, khoảng từ một tháng đến một tuần, tại hầu hết các ngôi chùa Khmer, cũng như tại từng hộ

gia đình, người ta tiến hành dọn dẹp nhà cửa thật sạch sẽ, ngăn nắp, đôi khi còn phải tu bổ lại một số công trình kiến trúc trong chùa cho thật khang trang, nhất là các ngôi tháp giữ hài cốt của thân nhân họ hàng để làm sao đón mừng năm mới thật có ý nghĩa... Riêng đối với từng gia đình trong phum sóc, ngoài việc dọn dẹp nhà cửa, bà con còn chuẩn bị các loại bánh trái như: bánh tét, bánh ít, bánh gừng, hoa quả, nhang đèn... để một mặt vừa đem vào chùa dâng cúng cho Phật, các vị tăng, thánh thần, đồng thời cũng để tiếp khách khi có người đến thăm viếng gia đình nhân ngày đầu năm. Mặt khác họ còn may sắm các loại trang phục mới cho con cháu, ông bà trong gia đình... Tất cả những hình ảnh đó thật sự đã mang đến cho bà con người Khmer hương vị tết nồng ấm và tràn ngập niềm vui hạnh phúc.

Khác với người Việt, người Hoa, người Khmer Nam Bộ thường tổ chức đón tết vào tháng "Chét" (tháng thứ 5 theo lịch Khmer)², vào khoảng trung tuần tháng 4 Dương lịch (tương ứng khoảng từ 12 đến 16 tháng 4 Dương lịch), diễn ra trong thời gian 3 ngày đêm. Đây là thời điểm thời tiết đã khô ráo, mùa màng đã gặt hái xong, là lúc các thành viên trong cộng đồng được rảnh rang, thoải mái nhất. Trước thời kỳ Ăngkor, người Khmer tổ chức đón năm mới vào tháng đầu tiên của năm - tháng Mic-ka-sê, tuy nhiên, vào thời

* TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HÓA
TP. HỒ CHÍ MINH

điểm này mưa vẫn còn chưa dứt hẳn, gây nhiều khó khăn trong việc vui chơi 3 ngày tết, nên về sau này người Khmer đã dời thời điểm đón tết vào mùa khô như hiện nay³.

Theo phong tục, người Khmer thường tổ chức “ăn tết” trong thời gian 3 ngày. Tuy nhiên có những năm nhuận thì bà con tổ chức 4 ngày. Ngày đầu tiên của năm mới gọi là “Th’ngay-maha-shang-kran” hoặc “Chôl-shang-kran-thmây”; ngày thứ hai gọi là ngày “Ví-ré Won-both”; (năm nhuận thì Won-both 2 ngày); còn ngày cuối gọi là ngày “Ví-ré Long-săk”⁴. Sinh khí tết chỉ thật sự tới khi mọi nhà, mọi chùa tiến hành nghi lễ đón giao thừa. Đối với người Khmer, việc đón giao thừa có phần khác đôi chút so với người Kinh, người Hoa hoặc một số tộc khác chịu sự ảnh hưởng văn hóa Trung Quốc, văn hóa Phương Tây. Nghĩa là giờ giao thừa của tết người Khmer không cố định vào lúc 0 giờ tiếp giáp giữa năm cũ và năm mới, mà luôn thay đổi hàng năm tùy vào quyển “Đại lịch” mà các nhà thiên văn đã biên soạn. Tức là thời khắc chuyển giao giữa năm cũ và năm mới sẽ được ấn định vào những thời điểm khác nhau theo từng năm. Có năm nó được ấn định vào lúc 13 giờ của ngày đầu tiên, có năm thì rơi vào ban đêm, có năm thì lại vào khoảng 9 hoặc 10 sáng của ngày thứ hai. Có thể nói đây cũng là nét riêng, phần ảnh rất rõ về sắc thái văn hóa Khmer.

Theo truyền thống của người Khmer, gần đến thời khắc giao thừa, mọi nhà (kể cả tại các chùa chiền) sẽ bày ra các thứ lễ vật hoa quả⁵; nhang đèn đặt trên một chiếc bàn ở ngay trước sân nhà để làm lễ đưa Tevôđa cũ, rước Tevôđa mới. Người Khmer tin rằng, Tevôđa chính là vị Chư Thiên ngự ở tầng trời, được thần Prés-anh (Ngọc Hoàng) sai xuống trần gian để chăm lo cho dân chúng và muôn loài trong một năm, hết năm lại đưa các vị khác xuống thay thế. Tuy nhiên, trên thực tế hiện nay, việc tổ chức nghi thức này không còn long trọng và linh thiêng như các thời kỳ trước đây.

Ba ngày lễ chính thức của tết Chôl-chnăm-thmây được diễn ra như sau:

* Ngày thứ nhất “Th’ngay Maha-shang-kran”:

Thường được bắt đầu khoảng từ 7 giờ sáng hoặc 5 giờ chiều, tức phải vào giờ tốt, khi đó

bà con Khmer sẽ ăn vận sạch đẹp, mang theo nhang đèn cùng một số lễ vật cần thiết khác đi đến chùa để làm lễ rước quyển Đại lịch “Maha-shang-kran” mới. Tại đây, dưới sự chủ trì của một vị Acha⁶, mọi người sẽ đứng xếp theo hàng (từ 2 hàng trở lên) rồi đi vòng quanh Chánh Điện 3 vòng để làm lễ chào mừng năm mới và cũng để xem năm mới này tốt hay xấu, thuận lợi khó khăn như thế nào... Bởi lẽ, ngay sau khi làm lễ rước lịch Maha-shang-kran, vị Acha sẽ đọc ngay nội dung được ghi trong đó, dự báo về các hiện tượng tự nhiên sẽ xảy ra trong năm như: lượng mưa, lũ lụt, giông gió, sấm chớp... để cho mọi thành viên trong cộng đồng chuẩn bị tâm thế trong vụ mùa mới sắp được bắt đầu.

Nghi thức rước Maha-shang-kran thường được dựa theo huyền thoại Bà-la-môn “Thomabal-Koma và Kabal Maha-prum”. Chuyện kể rằng, hoàng tử Thomabal-Koma thông minh tài giỏi đã chiến thắng trong một cuộc đấu lý với Kabal Maha-prum là vị thần chuyên xuống trần gian thuyết pháp dạy đời. Thua cuộc, thần tự chặt đầu mình, trước khi cắn dặn 7 cô công chúa⁷ là con gái của mình, hãy để đầu thần trên một khay vàng, rồi đem đi quàn tại hang thủy tinh Thomamialy, nơi núi Kay-las thuộc dãy Hymalaya. Từ đó về sau, mỗi năm, đúng vào ngày thần tự sát, bảy cô công chúa giáng trần, vào hang bưng khay đầu lâu của cha đến núi Kay-las (Tudi) gội rửa, rồi đi vòng quanh chân núi 3 lần theo hướng mặt trời mọc, trước khi đem đặt lại vị trí cũ. Đây cũng là biểu tượng cho sự sinh sôi, phát triển (bởi con số 3 là số dương, là số đại diện cho sự sung túc no đủ). Mỗi năm một cô công chúa sẽ bưng khay đầu lâu một lần, nên tùy theo số mạng của công chúa/tiên nữ nào bưng mà người ta sẽ biết được năm đó tốt hay xấu.

Thay vì rước “đầu lâu”, đối với người Khmer Nam Bộ vào dịp ngày đầu năm mới bà con lại rước Maha-shang-kran đi vòng quanh ngôi chánh điện 3 vòng theo như huyền thoại trên. Sau lễ rước Maha-shang-kran, mọi người vào lễ Phật, tụng kinh mừng năm mới. Đến đêm thì tiếp tục nghe nhà sư thuyết pháp. Riêng các chàng trai, cô gái sau khi thắp nhang lễ Phật, họ cùng dạo chơi trong khuôn viên chùa hay cùng tham gia các cuộc vui

chơi múa hát.

Có thể nói, huyền thoại về vị thần Kabal Maha-prum tự sát bằng việc chặt đầu mình, còn mang một ý nghĩa khác, biểu hiện sự thất bại của đạo Bà-la-môn trước Phật giáo.

* Ngày thứ hai của lễ Chôl-chnăm-thmây "Vî-ré Won-both":

Trong ngày thứ hai, không khí tết thật sự đã sôi động hẳn lên trong khắp các phum sóc Khmer cũng như tại các chùa chiền. Ngay từ sáng sớm, mọi người đã kéo nhau vào chùa, trước hết họ thắp hương, lễ Phật, sau đó dâng cơm cho các vị sư... Riêng các chàng trai, cô gái thì tổ chức các trò chơi dân gian, rồi cùng nhau chia nhóm vui chơi cho đến chiều tối. Hiện nay ở đồng bằng sông Cửu Long, tại một số chùa điển hình như chùa Sereyvongsa (Hòa Bình Mới) - huyện Hòa Bình, chùa Komphisako (Xiêm Cán) - thành phố Bạc Liêu, tỉnh Bạc Liêu, đồng bào thường tổ chức các trò chơi dân gian trong suốt 3 ngày liền. Bên cạnh các trò chơi truyền thống như Chôl-chhung (ném còn), kéo co, đẩy cây, Lek-kon-sêng (bịt mắt bắt dê)... họ còn đưa vào thi đấu một số môn thể thao khác như bóng đá mini, bóng chuyền và nhiều trò chơi mang tính hiện đại mà ta thường bắt gặp trong sinh hoạt của tuổi trẻ đoàn viên thanh niên.

Cũng trong ngày thứ hai này, đặc biệt vào lúc chiều, người ta thường tổ chức lễ đắp núi cát gọi là "Pun-phnum-kh'sach". Đây là một tập tục theo quan niệm của người Khmer, với quan niệm nó sẽ mang lại Anishang (Phúc) cho cộng đồng. Theo thông lệ, mọi người đến dự lễ sẽ mang theo một ít cát sạch đem vào chùa, đổ thành đồng chung quanh ngôi chánh điện. Vị Acha hướng dẫn mọi người đắp thành những ngọn núi nhỏ ở chín hướng và rào lại bằng tre hoặc cây. Những núi này tượng trưng cho vũ trụ, mỗi núi ở một hướng và núi thứ 9 ở giữa là trung tâm của thế giới. Sau đó, người ta làm lễ "qui y" cho núi và đến sáng hôm sau thì làm lễ "xuất thế". Một ý kiến khác cho rằng, tục đắp núi cát (hoặc núi đất, núi thóc...) là biểu hiện của ma thuật, vì xưa kia người Khmer tin rằng, núi có thể cản mây và do đó đắp núi là để ngăn lại các đám mây, cầu cho mưa mau đến để bà con khởi sự làm mùa.

* Ngày thứ 3 của lễ Chôl-chnăm-thmây "Vî-ré Long-săk":

Là ngày lễ "Tắm tượng Phật, tắm sư sãi". Cũng như những ngày trước đó, sau khi dâng cơm sáng và trưa cho các vị sư, mọi người đem nước ướp vật có hương thơm cùng nhau đem đến bên bàn thờ Phật để làm lễ tắm tượng Phật, kế tiếp là tắm cho các vị sư cao niên. Xong lễ tại chùa, người ta mời các vị sư đến các ngôi tháp tầng hài cốt hoặc tới các ngôi mộ lễ làm lễ cầu siêu, gọi là "Băng Skôl" cho vong linh những người đã khuất. Tuy nhiên, nhiều chùa còn tổ chức lễ "cầu siêu" chung cho tất cả những người đã khuất một lần tại ngôi Sala hay tại ngôi tháp tập thể. Cuối cùng họ về nhà làm lễ tắm tượng Phật thờ tại nhà, xong thì tắm cho ông bà cha mẹ để tạ lỗi, xin được tha thứ những lỗi lầm, thiếu sót trong năm cũ, rồi đem bánh trái, tiền, quần áo mới dâng cho ông bà, cha mẹ. Đến đêm họ tiếp tục cúng bái Têvôđa mới, có những gia đình còn mời các vị sư đến tụng kinh chúc phúc để năm mới phát tài phát lộc. Đồng thời họ tổ chức vui chơi cho đến khuya mới chấm dứt.

Có thể nói, các nghi thức, lễ tiết trong dịp tết cổ truyền của người Khmer Nam Bộ hiện vẫn được lưu giữ khá tốt. Riêng lễ tắm sư sãi ở nhiều chùa không còn tổ chức, mà chỉ làm lễ tắm tượng Phật. Bởi trong phần lớn các ngôi chùa Khmer hiện nay không còn bậc hòa thượng cao niên./

H.Đ.N

Chú thích:

- 1- Nghĩa là "Lễ vào năm mới".
- 2- Lịch Khmer có 12 tháng gồm: Mic-ka-sê (1), Booss (2), Meak (3), Phol-kun (4), Chét (5), Pis-sak (6), Chés (7), A-sát (8), S'rab (9), Photh-t'ro-both (10), Á-sóch (11) và Ka-đak (12).
- 3- Không rõ vào khoảng thời gian nào.
- 4- Túc ngày của năm mới. Chữ "Săk" còn có nghĩa tương đồng với Can (trong Can chi), người Khmer có tất cả 10 Săk : Ek-ka-sak (1), Tô-sak (2), T'rây-sak (3), Chăt-t'va-sak (4), Panh-chă-sak (5), Chho-sak (6), Sap-pa-da-sak (7), A-tha-sak (8), Nâp-pa-sak (9) và Som-rêch-thi-sak (10).
- 5- Tùy thuộc vào đặc điểm sở thích của từng vị Tê-vô-đa là những công chúa con của thần Ma-ha-prum.
- 6- Acha: Trí thức Khmer.
- 7- 7 vị công chúa (Tê-vô-đa) có tên lần lượt là: Tông-sa-tê-vi (1), Kô-ră-kă-tê-vi (2), Rek-sa-tê-vi (3), Mon-dea-tê-vi (4), Kê-rê-nây-tê-vi (5), Kê-mi-rea-tê-vi (6) và Ma-hô-u-tă-ră-tê-vi (7).